

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

УДК 316.422

Довбня О.М.

Харківський національний
університет імені В.Н.Каразіна

Довбня О.М.

Харківський національний аграрний
університет імені В.В. Докучаєва

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ВЗАЄМОДІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ ПОСЕРЕДНИЦТВА

Розкривається проблема взаємодії владних структур із суспільством, соціальними групами, аналізуються негативні наслідки невміння протистояти конфліктним ситуаціям. Розглядаються шляхи формування механізмів функціонування громадянського суспільства, що стають перешкодою насильству як способу розв’язання конфліктів.

Ключові слова: громадянське суспільство, політичний конфлікт, політичні партії, конструктивна опозиція, контракт „влада-суспільство”.

Довбня А.Н., Довбня Е.Н.

КОНФЛИКТ ИНТЕРЕСОВ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ОБЩЕСТВЕ: ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ И ТЕХНОЛОГИЯ ПОСРЕДНИЧЕСТВА

Раскрывается проблема взаимодействия властных структур с обществом, социальными группами, анализируются негативные последствия, которые вызывает неумение противостоять конфликтным ситуациям. Рассматриваются пути формирования механизмов функционирования гражданского общества, препятствующих насилию как способу разрешения конфликтов.

Ключевые слова: гражданское общество, политический конфликт, политические партии, конструктивная оппозиция, контракт „власть-общество”.

Dovbnya O., Dovbnya O.

CONFLICT OF INTERESTS IN CONTEMPORARY UKRAINIAN SOCIETY: INTERACTION AND TECHNOLOGY OF MEDIATION

The problem of interaction among power-holding structures, society, social groups is discovered; analyzed the negative effects of inability of confront to conflict situation. Considered the ways of forming mechanisms of civil society’s function that blocking violence as a resource of approbation of conflicts and contributing to understanding between sides opposing in political conflicts.

Key words: civil society, political conflict, political parties, constructive opposition, conflict „power-society”

Кардинальні зміни, що відбуваються в нашій країні впродовж понад чверть століття, торкнули не лише всі сфери життєдіяльності людини, а й інтереси індивідів, груп, організацій, соціальних інститутів і соціальних верств. Кожний із суб'єктів соціальної взаємодії прагне визначити межі своїх можливостей, зіткнувшись з певною протидією не лише зовнішніх обставин, а й власним внутрішнім станом. При цьому реалізація можливостей кожного визначається через участь у конфлікті. Ідея Дж. Брайса про те, що демократизація зазвичай починається з ситуації конфлікту, а стимулом до неї виступає „прагнення позбавитись деяких відчутних зол” є актуальною й донині [1, р.129]. Людей перш за все цікавлять речі, які безпосередньо впливають на їхнє життя: можливість знайти роботу або розпочати свій бізнес, скористатися послугами гарного доктора, дихати чистим повітрям. Усе це є складниками поняття „якість життя”. Забезпечення високої якості життя населення – головний критерій оцінки ефективності влади – тривалий час не усвідомлювався, та більше того, ігнорувався владою.

Конфлікт став домінантним елементом суспільних відносин. Він присутній як у явних, так і латентних формах. Основне питання полягає в тому, як навчитися жити з конфліктом, регулювати його, усвідомлюючи при цьому його і стимулюючий вплив у тих випадках, коли він розвивається у певних рамках, і руйнівний характер, коли він виходить за межі.

Уникнути конфліктності у суспільстві, що трансформується, де взаємодіють сили з протилежними інтересами, неможливо, і дуже важко добиватися взаєморозуміння між протиборними сторонами конфлікту.

Система соціально-політичної взаємодії у сучасній Україні ще не може бути охарактеризована з позицій її ефективності. Криза сучасного суспільства не подолана, вона виявляється у різних сферах взаємодії – духовній, економічній, соціальній і політичній.

В Україні переважають чотири основні типи конфліктів інтересів: політичний, соціально-економічний, депривації, національно-етнічний. Вони розгортаються з приводу інтересів, що мають різну природу. Політичний конфлікт – з приводу влади, можливостей її контролю з боку суспільства, домінування, авторитету, впливу; соціально-економічний – з приводу подолання

кризового стану національної економіки, зменшення промислового та аграрного потенціалів, з приводу засобів життєзабезпечення: рівня заробітної плати, використання професійного потенціалу, рівня цін, доступу до благ і ресурсів. Конфлікти депривації пов'язані з тим, що певна частка населення, особливо люди старшого віку та молодь, не знаходять для себе місця у новостворюваному соціальному просторі. Але розв'язуються подібні конфлікти по-різному. Якщо люди похилого віку незадоволені рівнем пенсій, погіршенням медичного обслуговування й дорогими ліками, то наслідки такого типу конфлікту для молоді набагато небезпечніше для української державності. Не знаходячи „достойного першого місця роботи”, переживши масу труднощів у створенні свого легального бізнесу, отримуючи заробітну плату „у конверті” в тіньовому секторі економіки, що не дає ніяких соціальних гарантій, багато молодих людей схильні покинути батьківщину й шукати щастя за кордоном. Предмет зіткнення у четвертій сфері – права та інтереси етнонаціональних груп: культурно-мовні конфлікти, пов'язані з намаганням зберегти або відродити повноцінне функціонування мови та традиційної культури в умовах прогресуючої акультурації; соціально-економічні конфлікти, в яких висувуються вимоги вирівнювання рівня життя між окремими етнічними групами та етнічними регіонами.

Однак більша частина конфліктів має взаємопроникливий характер. Часто економічні, етнічні вимоги (протестні виступи проти мовного закону) поєднуються з політичним и гаслами. Відповідно соціальний конфлікт перетворювався на політичний. Переважання політичного змісту конфлікту інтересів доводить необхідність раціоналізувати політику, підвищувати політичну культуру нової еліти, багато представників якої „зробили собі ім'я” та побудували політичну кар'єру на „майданах” і мітингах. Усе це вимагає більш глибокого розуміння функцій, завдань, можливостей політичних інститутів, владних структур різного роду, механізму представництва інтересів, делегування повноважень, норм парламентської діяльності, способів ведення переговорів.

Американський соціолог і економіст Артур Медісон, дослідивши статистику показників економічного та соціального розвитку різних країн за останні двісті років,

дійшов висновку, що розвиток країни визначається не стільки економікою та зростанням ВВП на душу населення, скільки правилами соціального контракту та правилами діалогу влади й суспільства [2, с.3]. Професор Єльського університету Р.Даль вважав, що „...ключовою характеристикою демократії є постійна чуйність уряду до настроїв і бажань громадян” [3, р.1].

У владних структурах концентрується комунікація між членами суспільства, і сама влада політичними засобами відтворює певний тип комунікації у суспільстві, що містить у собі ті чи інші варіанти панування, домінування, підпорядкування та згоди. Саме система влади задає рамки, визначає форми взаємодії, координує його. Однак система взаємодії багатоманітних інтересів в Україні знаходиться у критичному стані. Криза – це розрив між державними інтересами та інтересами населення, відповідно це визначає конфлікт інтересів.

Українська державна влада за двадцять один рік рідко демонструвала свою спроможність. У 1991 році „верхи” та „низи” були класично далекі одні від одного. Але і ті, і інші були страшенно далекі від дійсності. Народ вірив, що життя зміниться докорінно й швидко, що незалежність надасть своє рідне керівництво, яке виведе країну з великими потенційними можливостями (значна у минулому науково-технічна база, вигідне геополітичне положення; комфортні кліматичні умови, багаті чорноземом ґрунти; високий освітній рівень населення; багатогалузеве машинобудування тощо) на провідні позиції. „Слуги народу” вірили, що для цього нічого не треба змінювали – лише вивіски. Відбулася не лише зміна державної символіки, а й перетворення з влади-посади на владу грошей шляхом чиновної приватизації. Сьогодні в Україні 3 % населення володіють 3/4 всіх матеріальних ресурсів і благ країни, натомість 90% населення не мають доходів, відповідних середньоевропейському мінімуму біологічного виживання. У 2010 р. середній річний дохід дорослого українця складав лише 2,7 тис. дол. США. Із сорока країн Європи бідніші за нас тільки молдавани [4, с.2]. Наші політичні реалії – країна, в якій влада належить вузькому колу небідних людей і слугує їхнім інтересам, а не загальному благу українців та ідеалам справедливості.

Процес розвитку української державності показав, що віра у чесних, порядних посадовців і „чуйна” держава – це утопія. Є

контрольовані і неконтрольовані чиновники і депутати. Й.А. Шумпетер говорить про необхідність контролю над бюрократією як одну з передумов демократії [5, с.385]. Але яким має бути механізм цього контролю? Більшість дослідників погоджуються з тим, що неможливий демократичний і стійкий розвиток суспільства поза конструкцією громадянського суспільства. Воно формується об’єктивно, як природне продовження життєвих потреб і устремлень індивідів, хоча і не є прямою потребою цих індивідів. Проте саме індивіди, соціально активні суб’єкти, шукають і добиваються конструктивного набору умов і механізмів успішної реалізації своїх інтересів, що складають у кінцевому підсумку тип організації суспільного буття, який і визначається як громадянське суспільство. Демократія не може існувати винятково у політичній сфері, оскільки якщо у своєму буденному житті (на роботі, в сім’ї) людина є лише виконавцем, змушеним підкорятися авторитарно прийнятим рішенням, то вона не зможе і у політичній сфері виявляти себе як самостійно мислячий і відповідальний громадянин, не „електорат”, використовуваний партіями тільки під час передвиборної боротьби, а активний виборець, який прямо висловлює свою підтримку або протест у процесі суспільної взаємодії.

Проте, на жаль, серед причин, що стримують розвиток українського суспільства, ми бачимо не стільки (точніше не тільки) економічні та політичні, скільки культурні: образ мислення та відповідні йому норми життя і поведінки української пересічної людини. Без змін у структурі ментальності людей „незадоволених владою” і далі пануватимуть байдужість і упевненість в тому, що „зробити нічого не можна”. Численні соціологічні опитування підтверджують такий стан на початку ХХІ ст. І тому партія влади та Об’єднана опозиція намагались розіграти політичну виставу у стилі так званої „помаранчевої революції”. Політичний процес знову намагаються звести до протистояння між прибічниками керівництва країни та головною опозиційною партією, що претендує на монопольне лідерство у сфері політичного протесту. Це знижувало до певного часу потенціал реального протесту. Хибні дії лідерів Об’єднаної опозиції дискредитували в очах суспільства саму ідею політичного протесту, підірвали довіру до опозиції в цілому. Тому правляча верхівка дозволяла крупним власникам

фінансувати Об'єднану опозицію під час виборів у Верховну Раду, всіляко підігруючи їй і допомагаючи витиснути з політичної сцени протестні сили. Слід визнати, що на тактичному рівні влада діяла надзвичайно ефективно, вміло застосовуючи різноманітні політичні технології. У результаті, не дивлячись на зростання суспільного невдоволення, позиції влади залишаються досить міцними. За допомогою Об'єднаної опозиції влада перешкоджає зміцненню своїх супротивників. На це звертав увагу відомий український політик К.Б. Куликов у розмові з оглядачем газети „2000” про перебіг передвиборної кампанії та перспективи розвитку соціально-політичної ситуації після її завершення [6, с.А4]. Тому останніми роками частка людей, готових за будь-яку ціну зберегти мир в країні, невпинно зменшується. Сьогодні у суспільстві переважають уже ті, хто схильний активно протестувати проти погіршення умов життя. А це означає, що психологічний потенціал деструктивного соціального протесту зростає. До певного часу перерозподілу психологічного потенціалу в актуальну готовність до дії перешкоджає і характерна для населення України в цілому досить стабільна підтримка переважно легітимних методів соціального протесту. Поки що зберігається довіра до інституту виборів, але довіра українців до політичних партій знижується. Більшість хотіла б обирати депутатів безпосередньо, а не за партійними списками (хоча результати виборів до Верховної Ради VII скликання у мажоритарних округах багатьох розчарували). Згідно з результатами опитування суспільної думки, проведеного Міжнародним фондом виборчих систем (SFES), 51% респондентів запевняли, що політичні партії в Україні представляють власні інтереси, 15% вважають, що партії представляють інтереси бізнес-структур, 11% – інтереси влади, і тільки 4% – інтереси народу [7, с.1]. Результатом цього було протестне голосування за менш відомі партії „Свободу” та „УДАР”. Та чи можна ігнорувати партії, прагнучи до активізації політичної участі громадян? Соціально-політична сфера громадянського суспільства включає: суспільно-політичні організації та рухи, різні форми соціальної активності громадян (мітинги, збори, демонстрації, страйки); органи суспільного самоуправління за місцем проживання або у трудових колективах; недержавні засоби масової

інформації. Але за певних умов у сферу громадянського суспільства можуть входити і політичні партії. При цьому, якщо певна політична партія є правлячою, а відтак вливається у державну структуру, у владні органи держави, вона, відповідно, не є суб'єктом громадянського суспільства. Приміром, КППС у Радянському Союзі або КПК сучасного Китаю (де голова компартії Сі Цзиньпін є першою особою в країні, і де партія визначає роботу всіх владних структур). Водночас в умовах багатопартійності ті політичні партії (іноді їх десятки), які не є при владі, вповні відповідають критеріям громадянського суспільства. Вони є недержавними об'єднаннями (організаціями), існують незалежно від держави і прагнуть до реалізації своїх інтересів. Особливо важливою є роль таких партій у суспільствах, що трансформуються, і де відбувається складний процес становлення державності. Їхнє нормальне функціонування є важливим механізмом розв'язання конфліктів. На жаль, близько 200 політичних партій України не виконують цю функцію.

По-перше, партії, як і інші організації та об'єднання соціально-політичної сфери, як і всі суб'єкти громадянського суспільства, створюються і діють на засадах громадської ініціативи. Вони повинні мати постійний електорат і бути під його контролем. На жаль, українські партії (навіть КПУ) перетворилися на закриті передвиборні клуби. Це, як правило, „лідерські партії”, створені під „хазяїна”. Про це свідчать самі назви: БЮТ, Блок Литвина, „Фронт змін” Арсенія Яценюка, а також „Україна вперед!”. Проте партії, нагадаємо, мають захищати загальнонаціональні інтереси, а не слугувати засобом проходження у парламент їхніх творців.

По-друге, партії повинні мати чітку ідеологію, без чого неможливо розробляти нормальні передвиборні програми та забезпечувати справжню підтримку виборцями, не розраховуючи лише на протестний електорат. Саме такий електорат був базою партії „Свобода” та „УДАР” під час виборчої кампанії 2012 р.

По-третє, партія, що отримала більшість голосів на виборах, не стає правлячою, але керує зі згоди суспільства економічними та соціальними процесами. Вона постійно знаходиться під контролем базисної групи та конструктивної опозиції. Остання має брати відповідальну участь у рішенні державних справ (як у центрі, так і в регіонах),

пропонувати свої законопроекти. На жаль, в Україні ще немає такої опозиції. Замість цього – політикани, головна думка яких про майбутні вибори і діяльність яких розгортається за сценарієм „чим гірше, тим краще”.

По-четверте, робота серйозних політичних партій повинна бути постійною, тобто однаково активною як до виборів, під час виборів, так і після виборів. Проте, як відомо, більшість партій немає своїх офісів, своєї преси та навіть своєї сторінки в Інтернеті. Саме такі партії складають переважну частину партій-„одноенок”, що масово виникають під час чергових парламентських виборів. Інший бік такої ситуації – збільшення витрат на передвиборну агітацію, що робить її неефективною. Приміром, партія Наталії Королевської витратила на агітацію набагато більше коштів, ніж її більш удачливі суперники. За таких умов виборчих змагань основний акцент робиться на гроші і брудні технології (підкуп виборців, шантаж кандидатів у депутати, публікації компроматів у ЗМІ тощо). Це певною мірою пояснює нестійкість електоральних переважань, які формуються не на основі інтересів, а на поточних настроях. Головна ж причина такого явища – відсутність зрілого громадянського суспільства та стійких груп інтересів.

Справжні демократичні партії та суспільні організації необхідні, але цього недостатньо. Необхідно самим громадянам надати можливість безпосередньо впливати на прийняття доленосних державних рішень. Якими б „ідеальними” не були політики, сьогодні система влади ніяк не мотивує їх діяти в інтересах „загального блага”, навпаки, стимулює досягати власних цілей. У протилежному випадку сама влада „відсікає” найбільш неприйнятних для себе політичних діячів і, відповідно, ті політичні сили, які вони представляють.

Таким чином, ніщо не може замінити громадську участь, а вона можлива лише за умови, коли будуть створені механізми, що дозволяють б суспільству безпосередньо впливати на прийняття рішень влади з найбільш важливих для суспільства питань. Необхідно створення умов для реалізації громадянського конституційного права на участь в управлінні загальнодержавними та регіональними справами, здійснення суспільного контролю за діяльністю органів виконавчої влади, встановлення ефективної взаємодії органів влади з громадськістю,

врахування суспільної думки під час формування та реалізації державної політики за шляхом референдумів, опитувань громадської думки тощо.

Дані опитувань у м. Харкові довели, що саме розширення гласності в роботі Харківської міської адміністрації, заходи з удосконалення міського господарства набагато підвищили рівень довіри громадян і сприяли більшій особистій активності у справі покращення обличчя свого міста. Центром соціальних досліджень „Социс” і Інститутом політичних досліджень імені І.Кураса НАН України з 2 по 19 лютого 2012 р. було опитано 2004 респондентів по всій території України (кількість балів від 1 до 4, де 1 – „зовсім не довіряю”, 4 – „повністю довіряю”). Результати виявилися такими: ЗМІ – 2,45; місцева влада – 2,08; президент – 1,86; прем’єр-міністр – 1,79; міліція – 1,78; прокуратура – 1,74; податкова – 1,71; суди – 1,71; Верховна Рада – 1,68 (тобто останнє місце!) [8, с.2].

Отже, виходить, що повага до владних структур, а відтак і рівень політичної стабільності в країні прямо залежить від здатності держави та її органів виконувати умови контракту з суспільством. У разі виконання контракту люди слухняно йдуть на вибори і голосують за владу. І сьогодні, не зважаючи на те, що патерналістські установки залишаються головними ціннісними установками українського населення і є найбільш високими в Європі, уряду слід замислитися над питанням: „як довго може „протягнути”, країна, яка нічого, крім продуктів харчування та сировини, не виробляє, а економіка якої ґрунтується на перепродажі імпорту та інфраструктурному його обслуговуванні? А як реагувати на те, що Україна встановила своєрідний європейський рекорд за обсягом тіньової економіки. Згідно з розрахунками Фрідріха Шнайдера, якими користується Всесвітній банк і Міжнародний Валютний фонд, частка тіньової економіки в Україні становила в 2011 р. 44,1% від офіційного ВВП.

Ще одне завдання – участь української держави в становленні громадянського суспільства. Адже будучи опонентом держави й влади, громадянське суспільство саме в силу цієї ролі є водночас його найбільшим союзником. Завдяки своїй іманентній природі „розв’язувача конфліктів” громадянське суспільство послідовно вибудовує ефективну модель конфліктної взаємодії і з державою, і між різними соціальними інститутами та

організаціями, внаслідок чого сама держава набуває у якості стійкої основи свого функціонування постійний об'єкт управлінського впливу. Поза конфліктною взаємодією з громадянським суспільством будь-яка держава приречена на загибель услід за деструкцією свого об'єкта управління.

Утім слід мати на увазі, що становлення громадянського суспільства в посттоталітарних країнах за всієї ефективності досягнень у символічній сфері, не може бути успішним (тобто не може забезпечити вирішальних і сталих змін) „без зміни суті державної влади” [9, с.21].

Крім того, зовсім не є очевидним, що коли-небудь і будь-де можна було створити громадянське суспільство без участі державної влади. Не дивлячись на те, що в минулому громадянське суспільство нерідко різко протиставлялося суспільству політичному, ніде і ніколи це протиставлення не поєднувалося з переконанням, що громадянське суспільство може виникнути стихійно, мимовільно і стати самодостатнім. Навпаки, політична спільнота завжди розглядалась як додаток до суспільства громадянського. Незалежність громадянського суспільства полягає не в тому, що воно нібито може обійтися без держави, а швидше в тім, що воно виконує у суспільному житті інші, ніж держава, функції і на інших засадах. Але останнє не виключає можливості активної участі держави у формуванні громадянського суспільства. Англійський політолог М. Кеннеді обґрунтовано стверджує, що „інститути громадянського суспільства неможна створити без втручання держави. У кінцевому підсумку демократія, правова держава, яка ґрунтується на визнанні громадянських свобод, і незалежне судочинство можуть бути створені лише за умови реформаторських зусиль як зверху, так і знизу, як з боку влади, так і з боку суспільства” [10, с.353]. Українська влада сьогодні не може ґребувати таким досвідом.

Важливу роль у створенні механізмів діалогу влади і суспільства має зіграти нова Конституція, розробку проекту якої розпочала Конституційна Асамблея. До того ж не слід забувати вислів Г. Лассуелла про те, що демократія – це така система влади, за якої держава, політичні інститути залежать від юридично оформленої волі народу. Українському суспільству необхідний документ, який би утворив цивілізований механізм розв'язання всього розмаїття конфліктів інтересів у суспільстві і, перш за все, політичних конфліктів, які являють собою боротьбу одних суспільних сил з іншими за вплив в інститутах державної влади та управління, за доступ до прийняття суспільно значущих рішень, за участь у розпорядженні ресурсами, за монополію своїх інтересів і визнання їх загальними, – інакше кажучи, за все те, що утворює владу і політичне панування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Brayce J. Modern Democracies / J Brayce. – L., 1921. – 602 p.
2. Папиев М. Гражданское общество: миф, реальность или шанс? / Михаил Папиев // Зеркало недели. – 2007. – № 41. – С.3.
3. Dahl R.A. Polyarchy: Participation and Opposition. – New Haven-L., 1971 – 328 p.
4. Время. 2010. – 26 октября.
5. Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм і демократія / Й.А. Шумпетер. – К.: Основа, 1995. – 528 с.
6. Галкин Д. Кирилл Куликов: „У меня тяжёлые предчувствия относительно будущего страны” / Дмитрий Галкин // 2000. – 2012. – 3 авг. – С.А4-А5.
7. Время. 2012. – 15 сентября.
8. Время. 2012. – 1 марта.
9. Шацкий Е. Протолиберализм: автономия личности и гражданское общество / Е. Шацкий // Политические исследования. – 1997. – № 6. – С.15-33.
10. Kennedy M.D. Professionals, Power and Solidarity in Poland A Critical Sociology of Soviet – Type Society / M.D.Kennedy. – Cambridge, 1991.